

УДК 821.162.1.0(092)Міц(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2023-206-15>**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЖІНКА
В ПОЕМІ «ГРАЖИНА» АДАМА МІЦКЕВИЧА****VERBALIZATION OF THE CONCEPT WOMAN
IN THE POEM “GRAZHYNIA” BY ADAM MITSKIEVICH****Осіпчук Г.В.,***orcid.org/0000-0002-9640-5533**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

У статті досліджено концепт ЖІНКА в творчому доробку талановитого польського поета ХІХ століття Адама Міцкевича. Відзначено риси літературного періоду – романтизму, в якому працював митець. Прیدілено увагу національно-культурним, лексичним і граматичним особливостям у мові оригіналу.

Окреслено коло сучасних зарубіжних і вітчизняних дослідників когнітивної лінгвістики, акцентовано увагу на їх вагомому внеску в означену проблему. Виявлено, що концепт спочатку реалізується як культурологічний, лінгвокультурний, а вже потім – як лінгвоконцепт. Останній є терміном у лінгвістиці і дозволяє проаналізувати письменницький ідіостиль. Звернена увага на різні підходи та методики до визначення концепту ЖІНКА. З’ясовано сутність концепту, на основі якого вибудовуються образи в художніх творах.

Охарактеризовано особливості індивідуального творчого підходу поета до підбору лексичних складників на позначення концепту ЖІНКА в поемі «Гражина» в оригіналі польською мовою. Досліджено семантику вищеназваної форми мислення і його функції. Запропоновано поділ на три мікроконцепти, що формують концепт ЖІНКА: «зовнішність», «внутрішній світ» та «соціальні характеристики».

З’ясовано, що визначальною ознакою індивідуального стилю А. Міцкевича є вживання великої кількості художніх троп для змалювання жіночого образу, що значно збагачує польську літературну мову. Відзначено авторську особливість таких описів, в яких частково увага приділена зовнішнім чинникам, а характеристики героїні зреалізовано в інших векторах. Поетом трактується переосмислення соціокультурних ролей ЖІНКИ та стереотипів, пов’язаних з нею. Авторська поема «Гражина» мала велике значення для зародження національного визвольного руху і формування світогляду польського народу.

Ключові слова: жінка, мікроконцепт, художній образ, художні засоби, авторське мовлення.

The article deals with the concept WOMAN in the works of a talented Polish poet of the 19th century Adam Mitskievich. The features of a literary period Romanticism when the poet worked are described. National and cultural, lexical and grammar peculiarities in the original language are stressed.

The article outlines a range of modern foreign and native scientists of cognitive linguistics, emphasizes in their significant contribution to the problem. The concept appears to be realized firstly as a cultural, linguistic and cultural and as a linguistic concept finally. The latter is a notion in linguistics and provides analyzing the writer’s personal style. Different approaches and methodologies to determine the concept WOMAN are accentuated. The author reveals the concept nature, basing on which the images are built in literary works.

The article characterizes the specific features of a poet’s individual creative approach to choose lexical components for the concept WOMAN in the poem “Grazhyna” in the original Polish language. The semantics of the above mentioned form of thinking and its functions are studied. The author offers the division into three micro concepts to form the concept WOMAN: “appearance”, “inner world” and “social characteristics”.

A defining feature of an Adam Mitskievich individual style is to be defined as the implementation of a great number of literary tropes to depict a feminine image. It promotes enriching the Polish literary language. It is described that the authorial peculiarity of these expositions are to be stressed, since they partly deal with the external factors, and the female character is categorized in other vectors. The poet explains the overthinking of social and cultural roles of a WOMAN and the stereotypes connected with it. The author’s poem “Grazhyna” was of great importance for the birth of a national and liberation movement and the formation the world-view of the Polish people.

Key words: woman, micro concept, literary image, stylistic and literary devices, authorial speech.

Постановка проблеми. Епічну поему «Гражина» світ побачив в 1823 році. В основі її сюжету автор представив читачеві реальну історичну подію початку XV століття, що сталася в Литві: князь Новогрудка Литавор замислив зрадити литовського князя Вітольда через те, що останній не захотів віддавати у власність місто Ліду – посаг дружини Гражини.

У літературі це був перший романтичний історичний твір, поява якого і започаткувала польський романтизм як напрям. Поєднання історизму (один із епізодів боротьби литовського народу з німецькими хрестоносцями) та демонстрація читачеві розповіді про велике кохання (князя Литавора й княгині Гражини) є визначальними характеристиками приналежності художнього твору до цієї літературної доби. Однак А. Міцкевич зумів за романтичними тенденціями донести до читача важливіше – історію про велику любов до рідної країни, про боротьбу за волю, незалежність, про патріотичні почуття.

Ключова постать поеми – жінка. За сюжетною лінією її роль у встановленні історичної справедливості є беззаперечною. Варто відзначити, що в XIX столітті, в якому жив і працював польський митець, започатковується феміністичний рух, завданням якого було вибороти рівність між чоловіками і жінками. Жінка завжди в суспільстві була представлена через низку стереотипів, які й намагався зруйнувати молодий поет.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Образ жінки репрезентований практично в усіх світових культурах і мовах. Він має своєрідну специфіку, оскільки формується під впливом конкретних чинників: історії, фольклору, культури, соціуму, тому цілком закономірно, що сьогодні поняття «жінка» є об'єктом вивчення усіх сучасних гуманітарних розвідок. У вітчизняному та зарубіжному науковому просторі ця тема особливо актуальна в дослідженнях художньої літератури. На окрему увагу заслуговує і концептуальний підхід до вивчення жіночого образу.

Результатом аналізу численних наукових розвідок є свідчення того, що концепт на першому етапі свого розвитку реалізується як культурологічний і утворюється на основі матеріальної та духовної культур людського суспільства в певному конкретно-історичному періоді. Другий етап – лінгвокультурний, що формується в індивідуальній чи колективній свідомості. Саме у свідомості відбувається взаємодія мови та культури, тому «будь-яке лінгвокультурне дослідження одночасно є когнітивним» [5, с. 70]. Третій етап – лінгвоконцепт, що репрезентує письменницький стиль і є актуальним у процесі аналізу та перекладу текстів, зокрема художніх.

Отже, однозначне трактування терміну *концепт* в лінгвістиці поки що відсутнє у зв'язку із його складністю та поліфункціональністю. Виокремлюємо необхідні для дослідження лише два визначення (із численної кількості): *лінгвокогнітивний* (вивчається співвідношення когнітивних процесів із семантичними для конструювання змісту концепту) та *лінгвокультурологічний* (концепт постає складовою національної культури і розглядається як одиниця колективної свідомості, що перебуває в тісному зв'язку з національними особливостями певної культури). Однак зауважимо, що ці підходи досить тісно взаємообумовлені, а концепт є таким собі «гібридом» лексико-семантичної парадигми і етнокультурної специфіки [3, с. 86].

Гендерну лінгвістику в системі сучасної вітчизняної мовознавчої науки представили Ю. Андрущенко [2], Т. Семашко [10], Л. Ставицька [11], Т. Сукаленко [12] та інші. В українській та англійській мовних картинах світу досліджували концепт ЖІНКА і його лексико-семантичну структуру Ю. Абрамова [1], Т. Ботвин [4], О. Пилипець [4], у латинській мові – М. Петришин [8], у німецькій – О. Подвойська [9] та інші. Концепт ЖІНКА як базовий, його структуру та вербалізацію в художній творчості вивчали О. Дуденко [6] і Ю. Жирохова [6].

Неоднозначним є і трактування структури концепту. Українська дослідниця Т. Сукаленко виокремлює п'ять мікроконцептів-характеристик у складі цього поняття («об'єднання аспектів за тематичним принципом, що є релевантним для побудови ієрархії елементів концептуальної структури на всіх її рівнях»): «зовнішні», «фізичні», «біологічні», «внутрішні» та «соціальні» [12, с. 77; с. 219]. У дослідженні послуговуємося трьома мікроконцептами: «зовнішні

характеристики» (обличчя, структура тіла, вигляд, вік, одяг), «внутрішні характеристики» (емоції, почуття, переживання, характер) і «соціальні характеристики» (ставлення до чоловіка, до підлеглих, до краю, природи та рідної землі).

Мета дослідження. Проблема вербалізації гендерної концептосфери належить до актуальних і перспективних напрямків сучасної науки. Наявність численних розвідок концепту *ЖІНКА* не зменшує рівень зацікавленості цією проблемою, особливо в літературознавстві. Пропоноване дослідження звернене на творчість Адама Міцкевича, в якій концепт-образ *ЖІНКА* за новизною та своєрідним змістовим трактуванням є значною подією в тогочасній польській літературі.

Мета роботи полягає в комплексному аналізі вербальних засобів вираження концепту *ЖІНКА* в поемі «Гражина» А. Міцкевича. Матеріалом наукової розвідки стала картотека текстових фрагментів мовою оригіналу, яка деталізує образ головної героїні художнього твору.

Виклад основного матеріалу. Вагомість внеску поета-романтика в культуру рідного йому народу прирівнюють до значення постаті Тараса Шевченка для України. Поезія польського митця надихала поляків до боротьби за найголовніше – незалежність. Галерея неординарних літературних особистостей викликає неабияку зацікавленість у науковців різних векторів досліджень (культурологів, мистецтвознавців, мовознавців, літераторів, істориків та інших).

Упродовж свого літературного життя А. Міцкевич створить багато жіночих образів, однак один із них є найбільш неперевершеним й оригінальним – Гражина. Ця жінка жодного читача не залишить байдужим. Автор вдало відкрив перед нами незвідані грані духовного світу Особистості, Дружини, Захисниці. Ідеалізований жіночий образ (ще одна із ознак літературного твору Доби Романтизму) викликає захоплення, гордість та повагу.

Мікроконцепт «зовнішні характеристики» представлений в поемі нечисленними лексемами. Поет лише при знайомстві читача з літературною героїнею виокремить деталі опису її зовнішності, акцентуючи увагу на природних рисах. Гражина, дружина князя Литавора, була литовською красунею із знатного роду: *Była naonczas książęciu zamężną / Córa na Lidzie możnego dziedzica, / Z cór adniemeńskich pierwsza krasawica, / Zwana Grażyną, czyli piękną księżną* [13, с. 15]. Автор милується й одночасно вражений її вродою, адже жінка, хоч уже й немолода, однак в собі поєднує юність весни і достиглість літа: *A chociaż wiekiem od młodej jutrzeńki / Pod lat niewieścich schodziła południe, / Oboje: dziewczki i matrony wdzięki / Na jednym licu zespoliła cudnie. // Powagą zdziwi, a świeżością znęca: / Zda się, że lato oglądasz przy wiośnie; / Że kwiat młodego nie stracił rumieńca, / A razem owoc wnet pełni dorośnie* [13, с. 15]. У неї обличчя сяяло такою красою, з якою ніхто не міг зрівнятися: *Nie tylko licem nikt jej nie mógł sprostać* [13, с. 15].

Внутрішній світ героїні тісно переплетений із соціальними факторами та є глибинним і масштабним. Стверджуємо, що два мікроконцепти: «внутрішні характеристики» і «соціальні» взаємопов'язані. Гражина змальована гідною своєму відважному чоловіку-князеві. А. Міцкевич милується цією красивою та по-королівськи гордою парою, якою захоплювався весь люд навколо: *Że bohaterską Litawora postać / Wzrostem wysmukłej dorówna kibici. // Książęca para, kiedy ją okoli / Służebne grono, jak w poziomym lesie / Sąsiednia para dorodnych topoli, / Nad wszystkich głowę wystrzeloną niesie* [13, с. 15]. Для Литавора дружина була розрадницею, другом, ділила з ним і радість, і горе: *Tak zjednoczona zabawą i trudem. // Osłoda smutku, współniczka wesela, / Nie tylko łoże i serce podziela* [13, с. 16]. Жінка підтримувала князя в його нелегкій справі керування державою, давала розумні поради, які завжди приводили Литавора до успішних рішень: *Lecz myśli jego i władzę nad ludem. // Wojny i sądy, i tajne układy, / Częstokroć od jej zależały rady* [13, с. 16]. Окрім цього, Гражина була надзвичайно мудрою, бо ніколи не демонструвала свою владу над чоловіком: *Acz innym rzecz ta nie była świadoma: / Bo księżna, wyższa nad żon prostych rzędy, / Które zbyt rade, że panują doma, / Chciałyby z tym się popisywać wszędy, / Owszem, cudzemu pilnie kryła oku, / Z jaką potęgą w sercu męża władnie* [13, с. 16]. Навіть коли давній слуга Римвід, розуміючи, що княгиня має сильний вплив на думки князя, розповів їй

про небезпеку, яка збиралася над рідним краєм, Гражина виду не подала, що має відношення до прийняття князем певних рішень у керуванні країною. Затамувавши збентеження та занепокоєння, жінка відповіла, що Литавор одноосібно приймає рішення щодо очільництва, і, якщо він у гніві, то йому потрібен час для заспокоєння й переосмислення: *To wiem, że sobie sam radzi roztropnie, / Wiem jeszcze lepiej, co uradzi, dopnie. // Wreszcie, jeżeli nagła gniewu flaga / Doczesną burzę w sercu jego wzbudzi, / Jeśli niekiedy, lotem młodych ludzi, / Chęć swą nad słusność lub nad możność wzmagą: / Zostawmy, niech czas i cicha uwaga / Rozjaśni myśli, zapawy przystudzi, / Pierzchliwe słowa niepamięć zagrzebie; / Tymczasem drugich nie trwóżmy i siebie» [13, с. 16].*

Своєрідною була Гражина і в виборі улюблених справ, які відносилися до чоловічих занять. Княгиня не любила шити й прясти, а обожнювала мисливство та стрільбу з різної зброї: *Twarzą podobna i równa z postawy, / Sercem też całym wydawała męża. // Iglę, wrzeciono, niewieście zabawy / Gardząc, twardego miała oręża [13, с. 15].* Дуже часто її бачили зверху на коні, зовсім не схожу на жінку, особливо в одязі: *Często, myśliwa, na żmudzkim rumaku / W szorstkim ze skóry niedźwiedziej kirysie / Spiąwszy na czole białe szpony rysie / Pośród strzelczego hasała orszaku [13, с. 15–16].* Коли Гражина поверталася в такому мисливському вбранні з полів, слуги та селяни сприймали її за князя: *Z pociechą męża nieraz w tym ubiorze / Wracając z pola oczy myli gminne, / Nieraz od służby zwiedzionej na dworze, / Odbiera hołdy książęciu powinne [13, с. 16].* Нею єдиною, без сумніву, в замку всі пишалися: *Ona się jedna w dworze całym szczyci [13, с. 15].*

Символічним є образ зачинених дверей до укріпленого житла, за якими Гражина востаннє була захищена після кінцевого рішення князем вступити у зговір із тевтонцями: *Szedł krużgankami przed księżnej podwoje [13, с. 15].* Коли героїня чує від слуги звістку про можливість співпрацю Литавора із німецькими воїнами, вона спочатку блідне і розгублюється: *Lecz pomieszanie widne w jej osobie [13, с. 15],* та одразу бере себе в руки: *Stanęła, milczy. Przymkniona powieka, / Czoło pochyle, w którym się przebiją / Jakaś myśl jeszcze ciemna i daleka; / W niepewnych rysach okaże się, mija, / I znowu wschodzi, całą twarz obleka. // Dojrzeła zamiar, staje się wyrokiem: / Już umyśliła, postąpiła krokiem [13, с. 21].*

Двічі княгиня проситиме князя не підтримувати ворогів, стверджує, що вони зрадять і готуються до захоплення їхнього замку, однак у гніві Литавор дуже впертий і відмовляється прислухатися до її поради, навіть глузує з неї: *Ale on tak się w gniewie uporczywy zaciął, / Iż jej prośbę z szyderczym słuchając obliczem [13, с. 30].* Гражина приймає миттєве рішення: поки чоловік зморений сном, вона одягає його військове спорядження, сідає на коня й мчить боротися за волю та за рідну землю: *Książę strudzony zasnął na oboje ucho. // Stanęła podle łoża, lecz nie śmiała budzić, // Czy nie chcąc darmo prosić, czy sennego trudzić; // Ale wrychle na obrót rzuciła się nowy: // Bierze szablę, książęciu leżącą u głowy, // Pancierz kładzie, mężowski płaszcz na piersiach zwiesza // i lekko drzwi przemknąwszy, na ganek pośpiesza. // Mnie srogo zakazuje o niczym nie gadać [13, с. 30].*

Образ Чорного Лицаря, в якому постає на полі битви Гражина, є символічним, адже в ньому зібрано найкращі риси ідеального воїна – мужність, відважність, безстрашність, сміливість. Її поява вирішує, на чій стороні перемога, і литовці перемагають. Те, що жінка представлена автором на рівні з чоловіками, особливо під час військових зіткнень, явище за своїм змістом уже революційне. Образ Жінки-Воїна, Жінки-Захисниці, Жінки-Переможниці захоплює. Автор гордиться своєю героїнею, змальовує її з особливим трепетом та повагою: *Stoi na koniu, a jako rozwiodła / Szeroko cienie sterczących warkoczy / Na śnieżnej górze wybujala jodła, / Tak go szeroki płaszcz dokoła mroczy: / Czarny płaszcz, czarny koń i hełm, i godła. // Trzykroć zawołał, zleciał na kształt gromu, / Nie wiedzieć za kim albo przeciw komu. // Dobiega Niemców, między tłumem tonie [13, с. 24–25].* Ось Гражина в образі Лицаря, мчить на допомогу литовському війську, щоб підняти їхній дух і віру в перемогу: *Śpieszaj, rycerzu, ożywić duch męski [13, с. 25].* Далі – швидкі, як блискавка, руки героїні знищують ворога: *I jak straszliwy piorun jego ręki [13, с. 25].*

Кульмінацією поеми є емоційна авторська розповідь про загибель Гражини, яка не залишить байдужим жодного читача. На полі битви литовці впевнені, що кров тече із рани очільника держави, насправді ж поранена княгиня: *Zadrzą Litwini, pojrzą na książęcia: / Niestety, szabla wypadła mu z dłoni, / Cugle z słabego wyciekły ujęcia; / Już pod szyszakiem nie dotrzyma skroni, / Spływając z siodła już się bokiem chyli: / Kiedy mu swoi na pomoc skoczyli. // Jęknął mąż czarny; a jak czarna chmura / Ryknąwszy błysnie piorunowym gradem* [13, с. 25].

Литавор прибуває на допомогу із запізненням. Дружину очільник держави не встиг врятувати, Гражина помирає в нього на руках, однак битва з тевтонцями була виграна. Важко поранена в груди жінка-воїн просить вибачення в князя за свій мужній патріотичний вчинок, називаючи свої дії зрадою, і падає йому під ноги, помираючи: *W pierś ciężko zaraniona i skonania bliska, / Padła niema, to nogi ściskając książęce, / To załamane k'niemu wyciągając ręce: «Przebacz mężu mój, pierwsza i ostatnia zdrada!...»* [13, с. 31]. Та насправді це Литавор демонструє недалекоглядність і впертість, адже він затіяв братовбивчу війну проти Вітольда і ввійшов у змову з найлютішими ворогами Вітчизни – тевтонськими лицарями.

Зі скорботою описується і похоронна процесія Чорного Лицаря. Всі навколо продовжують сприймати воїна, який загинув від меча ворога, за князя, насправді ж на щитах несуть перодягнену в чоловічий військовий одяг княгиню Гражину, що мужньо боролася на полі битви: *Przecież i trąba ozwała się z wieży, / I most opada, i wolnymi kroki / Rusza się orszak w żałobnej odzieży, / Niosąc na tarczach bohatera zwłoki; / Przy nich tuk, włócznia, miecz i sajdak leży, / Wkoło purpurą świeci płaszcz szeroki: / Książęce stroje; lecz nie widać lica, / Bo je spuszczone zawarła przyłbica* [13, с. 27]. За героїнею сумує увесь світ: і слуга-зброєносець, і кінь, що зараз без своєї постійної вершниць, собаки, які були на полюванні, і навіть сокіл в небі – всі в скорботі: *Twój giermek, każdej nieodstępny drogi, / I z próżnym siodłem, okryty żałobą / Towarzysz pola, koń jelenionogi; / I sokół, i psy, co wiatr pyskiem sieką, / I drugie z pyskiem wietrzącym daleko?* [13, с. 27].

Найважче сприйняв смерть власної дружини сам князь. Литавор оплакує Гражину, усвідомлюючи, що втратив найцінніше в своєму житті: *Książę płacze, podnosi; zemdlona upada; / Skonała... Wstał i odszedł, i rękami oczy / Zakrył, i stał...* [13, с. 31], однак змінити вже нічого не можна. Княгиня віддала своє життя за рідну землю. В її внутрішньому світі вступили в суперечку Дружина і Патріотка й перемогла остання. Із звичайної жінки Гражина перетворюється у відважного воїна, яка любить свій народ більше ніж власне життя.

Висновки. Отже, концепт *ЖІНКА* в поемі А. Міцкевича «Гражина» представлений численними тематичними лексеми. За структурою виділено три мікроконцепти, серед яких «зовнішні характеристики» виокремлюються естетичністю, захопленням, емоційністю й малочисельністю. Автор більше уваги приділив змалюванню «внутрішніх» та «соціальних» характеристик героїні. Саме їх у поемі значно кількісно більше, вони детальні, уточнюючі та взаємно доповнюючі.

Образ жінки-воїна є вигаданим, ідеалізованим, що і є визначальними рисами літератури доби Романтизму. Сильний характер героїні, заняття типово «чоловічими» справами (мисливством, стрільбою, участь у військових битвах) репрезентують особливу жінку XIX століття, яка, окрім функцій продовження роду і заручниці обставин, демонструє себе Особистістю, здатною на рішучі дії, намагається впливати на хід подій, в тому числі історичних, та брати в них активну участь. Літературна героїня – литвинка Гражина стала чудовим прикладом любові до Рідного краю. Вона, всупереч всьому, навіть своєму особистому щастю й коханню до чоловіка, ставить на перший план борг перед Вітчизною. Такий художній образ був покликаний підняти рівень патріотизму, як суспільної цінності, серед польського народу, що і вдалося автору зреалізувати.

Подальші наукові розвідки будуть спрямовані на аналіз особливостей перекладів художніх творів А. Міцкевича.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамова Ю. Гендерно-маркована паремійна одиниця як фрагмент дискурсу англomовної лінгвокультури. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов.* 2006. Вип. 49. № 726. С. 101–104.
2. Андрущенко Ю. І. Концепт «жінка» у вимірах сучасних гуманітарних наук. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Філологія.* 2014. № 1107. Вип. 70. С. 54–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/-VKhIFL_2014_1107_70_13 (дата звернення: 25.09.2023 року).
3. Бондар Н. Інтерпретація статусу концепту в мовній дослідницькій парадигмі. *Рідний край.* 2012. № 1(26). С. 84–87. URL: http://repository.pdmu.edu.ua/-bitstream/123456789/9087/1/interpretazija_statusu_konzeptu.pdf (дата звернення: 24.09.2023 року).
4. Ботвин Т., Пилипець О. Концепт «жінка» в українській та англійській мовних картинах світу. *Соціально-психологічні та гуманітарні виміри безпеки життєдіяльності* : збірник тез доповідей і науково-практичної конференції з міжнародною участю (20–21 жовтня). Львів : ЛДУБЖД, 2022. С. 153–158. URL: <https://sci.ljubgd.edu.ua/bitstream/123456789/11354/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf> (дата звернення: 23.09.2023 року).
5. Гундаренко О. Лінгвокультурний концепт як одиниця структурування культурно значущої інформації в текстах американської церемоніальної промови. *Наукові записки КДПУ. Серія : Філологічні науки.* 2012. Вип. 105(2). С. 70–72. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/53035711.pdf> (дата звернення: 24.09.2023 року).
6. Дуденко О., Жирохова Ю. Вербалізація концепту «жінка» в повісті «Дівчатка» О. Забужко. *Філологічний часопис.* 2018. Вип. 1(11). С. 31–42.
7. Каліна Я.І. Концепт «жінка» та стереотипні уявлення про її соціокультурну роль у німецькому побутовому анекдоті. *Вісник Запорізького національного університету.* 2009. № 2. С. 25–31.
8. Петришин М. Концепт ЖІНКА в латинських прислів'ях і приказках. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки.* 2018. Вип. 164. С. 107–112.
9. Подвойська О.В. Гендерні особливості мови політики на матеріалі німецькомовних текстів інтерв'ю. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія : Філологічні науки.* 2014. Кн. 2. С. 180–187.
10. Семашко Т. Гендерна лінгвістика в системі сучасної мовознавчої науки. *Вісник Маріупольського державного гуманітарного університету. Серія «Філологія».* 2010. № 3. С. 166–169.
11. Ставицька Л.О. Мова і стать. *Критика.* 2003. Ч. 6. С. 29–34.
12. Сукаленко Т.М. Метафоричне вираження концепту жінка в українській мові / за ред. Л.О. Ставицької. Київ : Інститут української мови; ВД Дмитра Бураго, 2010. 240 с.
13. Mickiewicz Adam. Grażyna / wyd. Eustachego Januszkiewicza i Juliana Klaczki, E. Jung-Treutell, F. Wagner, Paryż-Leipzig. Wydawca : Fundacja Nowoczesna Polska. 32 p. URL: <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/grazyna> (дата звернення: 27.09.2023 року).